

СПІВПРАЦЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЇ В АВСТРО-УГОРЩИНІ З УКРАЇНСЬКОЮ СОЦІАЛ- ДЕМОКРАТІЄЮ ГАЛИЧИНИ ТА БУКОВИНИ (1914 – 1918 рр.)

С.В. Адамович

Прикарпатська філія Національної академії внутрішніх справ
України

Перша світова війна поставила у міжнародному контексті українське питання, активізувала національно-визвольні змагання. У цих умовах українські політичні організації Галичини і Буковини та наддніпрянська політична еміграція в Австро-Угорщині активно розгорнули співпрацю задля реалізації ідей соборності і державності.

Так, наддніпрянські політемігранти, об'єднані в Союз визволення України (СВУ), зуміли налагодити тісні стосунки з міжпартійними організаціями Галичини і Буковини – Головною Українською Радою (ГУР) і Загальною Українською Радою (ЗУР) та окремими політичними партіями регіону. Між членами Союзу, в переважній більшості колишніми соціал-демократами, і галицькою соціал-демократією, зважаючи на їх партійну спорідненість, утворилися чи не найміцніші зв'язки.

В історичній науці стосунки наддніпрянської політеміграції з соціал-демократією Галичини і Буковини в 1914-1918 рр. протягом тривалого часу об'єктивно не досліджувалися. Зокрема, радянські науковці називали СВУ однією з найреакційніших організацій, яка займалася шпигунсько-диверсійною роботою і мала сприяти перемозі австро-німецьких імперіалістів в Україні [1].

Автори узагальнюючої праці “Історичні передумови возз'єднання українських земель” без виваженої мотивації стверджували, що “в роки війни УСДП Галичини і Буковини таврувала СВУ як платних агентів уряду Австрії” [2]. У той же час радянські автори змушені були погодитися з

тим, що “серед націоналістичних агітаторів у таборах військовополонених було чимало лідерів соціал-демократії Галичини і Буковини, які в роки війни перетворилися в соціал-шовіністів” [3].

Із здобуттям Україною незалежності окремі аспекти взаємовідносин наддніпрянської політеміграції з українськими політичними партіями і громадськими організаціями Галичини і Буковини розглядаються в дослідженнях В.Головченка, А.Голуба, І.Патера, В.Расевича [4]. О.Жерноклеєв у монографії “Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899-1918)” також приділив певну увагу взаємовідносинам наддніпрянських політемігрантів з галицькими соціал-демократами [5].

Однак на сьогодні ще не створено окремого дослідження, присвяченого співпраці СВУ з соціал-демократією Галичини і Буковини в період Першої світової війни. Ми спробували проаналізувати окреслене питання.

Відзначимо перш за все, що українські соціал-демократи Галичини і Буковини і члени СВУ виступали переважно єдиним фронтом на засіданнях ГУР, соціал-демократи активно підтримували позиції політемігрантів у процесі реформування Ради в загальноукраїнську політичну інституцію.

Реформування Ради було ініційовано листом СВУ від 26 жовтня 1914 р., в якому пропонувалося скликати конференцію ГУР разом з представниками українських галицьких і буковинських послів та СВУ. Метою конференції мало стати з’ясування політичної ситуації, визначення напрямків загальнонаціональної політики і досягнення скоординованої діяльності всіх українських політичних груп [6]. Йшлося про створення дійсно загальноукраїнської організації, в якій були б представлені всі політичні партії та депутатські клуби Галичини і Буковини, а також партії з Наддніпрянської України [7]. Шляхом скликання такої конференції члени СВУ прагнули “оперти національну політику на ширші верстви суспільности, зробити її відповідальною за політику”[8].

Соціал-демократи і радикали виступили на підтримку проекту СВУ [9]. Для підготовки змін ГУР обрала комісію [10]. Керівники Ради К.Левицький і М.Василько боялися втратити контроль над більшістю в ГУР, тому негативно ставилися до планованої реорганізації і намагалися її загальмувати. Певну роль відіграло їх прихильне ставлення до опозиційних до СВУ груп політемігрантів М.Залізняка, В.Степанківського і Д.Донцова [11].

Після заяви М.Залізняка про бажання очолюваної ним Закордонної групи Української партії соціалістів-революціонерів вступити в Раду на засіданні ГУР 23 листопада 1914 р. розгорівся конфлікт між ним і представниками СВУ щодо права представляти Наддніпрянську Україну. На засіданні ГУР 26 листопада 1914 р. М.Залізник запропонував, доки немає “уповноважених” представників закордонних партій, доповнити Раду тільки буковинськими делегатами [12].

Лідер УСДП В.Темницький підтримав СВУ. Він вважав, що в тогочасних суспільно-політичних умовах було неможливим, щоб Наддніпрянщину репрезентували легітимні представники. Проте прибічник К.Левицького, секретар керівного органу національно-демократичної партії Народного комітету С.Баран продовжив критику СВУ. Він вважав, що “кождий галицький і буковинський українець має більше право говорити іменем російської України, як СВУ” і вимагав, щоб робота над реорганізацією Ради була передана у відання Народного комітету [13].

Ще в листопаді 1914 р. О.Назаріїв, Д.Донцов і В.Степанківський надіслали президенту ГУР протест проти претензій СВУ на представництво інтересів Наддніпрянської України [14]. Не визнавала статусу СВУ і значна частина буковинської політичної еліти. Так, М.Василько і О.Попович у листі до К.Левицького 7 грудня 1914 р. від імені українського парламентського представництва Буковини відмовилися від представництва в Раді і вважали за краще, щоб залишився старий склад ГУР, аніж би вона була перетворена в орган, який би “політику

австрійських українців робив залежною від думки поодиноких невідвічальних українських особистостей з Росії” [15].

15 грудня 1914 р. депутат австрійського парламенту Ю.Романчук на правах старійшини скликав конференцію парламентських і сеймових послів Галичини і Буковини для обговорення і прийняття розробленого комісією статуту загальноукраїнської організації. На конференції М.Василько зачитав від імені буковинських послів заяву, в якій буковинці погоджувалися на участь у Раді закордонних українців, але тільки з дорадчим голосом. Після тривалих дискусій конференцію було перенесено, а пропозицію О.Поповича про утворення репрезентації українців Австро-Угорщини до появи легітимованих представників Наддніпрянщини було передано депутатській комісії [16].

Український парламентський клуб запропонував власний проект, згідно з яким до нього переходили функції репрезентації українського народу в закордонній політиці. Народний комітет виступив проти останнього проекту і запропонував залишити ГУР у попередньому складі [17].

16 лютого 1915 р. ГУР вдруге спробувала реорганізуватися шляхом доповнення Ради радикалами замість вибулих М.Павлика і М.Балицького, а також кооптації п'ятох представників від Українського парламентського клубу [18]. 20 і 28 лютого, 1 березня 1915 р. Народний комітет обговорив справу відносин з ГУР. Було прийнято рішення, що в питанні реорганізації Ради Народний комітет буде вимагати, щоб ГУР об'єднувала тільки політичні партії Галичини і Буковини [19].

З 25 лютого по 28 березня тривали зустрічі і консультації. Соціал-демократи виступали за надання СВУ повноцінного голосу, домагалися участі Християнсько-суспільного сторонництва О.Барвінського, буковинських соціал-демократів в реорганізованій Раді, прагнули створити Соборну українську раду [20]. К.Левицький і Народний комітет вперто виступали проти прийняття СВУ рівноправним членом Ради.

Під тиском громадської думки, внаслідок внутрішньої дезорганізації, втрати авторитету у Відня і Берліну, зростання впливів польських сил на початку квітня 1915 р. Народний комітет і К.Левицький погодились на участь у Раді Союзу і опозиції з Українського парламентського клубу [21]. 30 квітня 1915 р. на нараді представників націонал-демократичної, радикальної, соціал-демократичної партій, буковинських націонал-демократів і СВУ приймається остаточне рішення перетворити ГУР на Загальну Українську Раду [22].

Утворення всеукраїнської за своїми повноваженнями і складом Загальної Української Ради відкрило перед наддніпрянцями можливість безпосередньо впливати на суспільно-політичні процеси в регіоні. В межах ЗУР вони продовжували підтримувати партнерські стосунки з опозиційною частиною Ради, зокрема з членами УСДП.

СВУ активно співпрацював з соціал-демократами Галичини і Буковини і поза межами ГУР та ЗУР. На нього, як писав С.Баран, “оперлися також слабші галицькі політичні партії – радикали і соціал-демократи та гурток так званої опозиції з-поміж національних демократів” [23]. Відзначимо, що члени СВУ в основному були прихильниками соціал-демократичних ідей, у програмових документах Союзу не існувало суттєвих розбіжностей з ідеологією УСДП.

Уже на початку війни діячі соціал-демократії В.Темницький, Л.Ганкевич та А.Чернецький почали працювати під егідою СВУ в таборах для полонених [24]. На сторінках “Вістника СВУ” знаходимо багато статей В.Темницького, М.Ганкевича, Т.Меленя, Ю.Бачинського та ін.

Члени УСДП Л.Ганкевич, О.Безпалко, Є.Гуцайло, В.Мороз разом з М.Меленевським і О.Гельфандом у 1915р. взяли участь у виданні в Софії соціал-демократичної газети “Робітничий прапор” [25], а офіційним представником СВУ в Болгарії в роки війни був Л.Ганкевич.

Ставлення керівництва УСДП до СВУ чітко проявилось під час полеміки між Союзом та іншим відомим політемігрантом Л.Юркевичем,

який звинувачував СВУ у національній зраді і запродавстві державам Центрального блоку. Висловлюючи одностайну думку всіх провідників УСДП, які перебували на той час у Відні, В.Темницький писав Л.Юркевичу, що робота СВУ, хоч і “йде вправді при помочи австрійського правительства, але в хосен тільки ідеї самостійності України” [26]. А В.Старосольський у листі до Юркевича стверджував, що в усій діяльності СВУ немає “нічого, що не впливало би з потреби української справи, нічого, що означало би резигнацію з українського інтересу в хосен чужого” [27].

Буковинська соціал-демократія також поділяла їх погляди. О.Безпалко, Є.Гуцайло, В.Мороз, Є.Сандул навесні 1915 р. надіслали в друкований орган Л.Юркевича “Боротьбу” заяву, в якій назвали СВУ “найдіяльнішою самостійницькою українською групою” і висловили протест проти поширення російським соціал-демократом Л.Троцьким і “Боротьбою” очорнюючої і неправдивої інформації про Союз [28].

З усіх провідників УСДП лише В.Левинський негативно прореагував на створення проавстрійсько налаштованих наддніпрянських політичних груп. У лютому 1915 р. в ленінській газеті “Социал-демократ” була надрукована його стаття “Україна і війна”, в якій В.Левинський відмежувався як від СВУ, так і від М.Залізняка [29]. На його позицію вплинули масові репресії австрійської влади щодо українців, а також матеріальна залежність наддніпрянців, яка “мусіла поневолі звести їх просто до агентурного становища” [30].

Незважаючи на це, В.Левинський з усіх “віденських груп” найвище оцінював СВУ. В листі до М.Ганкевича він відзначив, що СВУ “дав доволі позитивної праці і що коли він і інші наші люди в ньому працюють, то вибрали найменше зло”. М.Ганкевич, В.Старосольський і інші соціал-демократи, на його думку, повинні були б більше контролювати матеріальну та ідейну діяльність Союзу [31].

В.Левинський відмовився співпрацювати в утвореному Л.Юркевичем друкованому органі “Боротьба”, оскільки він “основував

газету головно з метою давати опуст своїй особистій антипатії до людей з СВУ і особливо до Залізняка” [32]. У статті, надісланій до журналу “Украинская жизнь” (1915), він назвав критику Союзу і М.Залізняка у “Боротьбі” шкідливою, оскільки її використовували в антиукраїнських цілях російські реакціонери [33].

До того ж, через матеріальні нестатки В.Левинський змушений був працювати експедитором і адміністратором в редакції “La Revue Ukrainienne”, яка фактично була власністю СВУ [34]. Спочатку галичанин через свої політичні погляди відмовлявся дописувати до журналу, але пізніше навіть погодився на видання за кошти СВУ своєї праці окремою брошурою [35].

В умовах розпаду ЗУР в листопаді 1916 р. та Лютневої російської революції значення наддніпрянської політеміграції було нівельовано. СВУ втратила реальне право голосу і важелі для корекції політики галичан і буковинців у загальноукраїнському контексті. Наддніпрянцям залишалось тільки підтримувати взаємовигідні двосторонні стосунки з галицькими політичними і громадськими організаціями та використовувати газетні площі “Вістника СВУ” для популяризації своїх ідей.

Найтисніші стосунки Союзу традиційно були з галицькими соціал-демократами. Так, Л.Ганкевич у листі до В.Левинського у квітні 1917 р., аналізуючи жалюгідний стан УСДП, писав: “...звідки мають ся взяти ті соціал-демократи – з неба чи спадуть, ні організації, ні агітації нема”. Він пропонував як вихід із ситуації, що склалася, “під Жуком щось робити” [36].

Президія Союзу в травні 1917 р. розпочала активну кампанію збору коштів для делегування від УСДП В.Темницького та М.Ганкевича на міжнародну соціалістичну конференцію в Стокгольмі. Дехто з галицьких політиків відмовився давати гроші СВУ, бо “вони мали і мають грандів”, а Є.Олесницький, В.Панейко і інші з певними застереженнями погодились допомогти УСДП [37]. Цікаво, що Є.Олесницький в одному з листів

відзначив традиційні партнерські стосунки між СВУ і УСДП, назвавши акцію “в кождім разі характеристичною” [38].

Крім того, на сторінках видань СВУ друкувалися політичні виступи галицьких соціал-демократів, опозиція критикувала Народний комітет УНДП [39]. Союзіві також була близькою політична позиція УСДП в питанні вибору форм політичної діяльності. У той час, коли частина політиків вважала, що “одинокую арену політичного життя й політичної творчості є тільки послы”, члени СВУ солідаризувалися з соціал-демократами в тому, що “тільки масовою всенародною, до найменших подробиць зорганізованою та здисциплінованою боротьбою можемо осягнути свої політичні цілі” [40].

Після укладення миру в Брест-Литовську 9 лютого 1918 р. розпочався процес ліквідації СВУ [41]. 30 червня було опубліковано заяву про саморозпуск Союзу визволення України [42]. Після цього стосунки наддніпрянських політемігрантів з українцями Австро-Угорщини в основному обмежувалися спільною працею в таборах полонених-українців.

Отже, співпраця української соціал-демократії Галичини і Буковини з наддніпрянською політеміграцією в Австро-Угорщині в період Першої світової війни стала яскравим прикладом соборницького єднання політичних еліт обох частин України і заклала підвалини їх подальших стосунків в роки українських національно-визвольних змагань.

Література

1. Компанієць І.І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини Буковини і Закарпаття на початку ХХ ст. (1900-1919 рр.). – К.: В-во АН УРСР, 1960. – 360 с.; Осечинський В.К. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. – Львів, 1954. – 188 с.; Рубинштейн Е.И. Крушение Австро-Венгерской монархии. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 428 с.
2. Історичні передумови возз'єднання українських земель / Відп. ред. Ф.І.Стеблій. – К.: Наукова думка, 1989. – С.359.

3. Компанієць І.І. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917 – 1920 рр.). – К.: В-во АН УРСР, 1957. – С.8.
4. Головченко В. Політичний портрет Мар'яна Меленевського // Київська старовина. – 2000. – №4. – С.96-110; Голуб А. Європейські обрії української соціал-демократії (кінець XIX – перша половина XX ст.). – Дніпропетровськ, 1998. – 156 с.; Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. – Львів, 2000. – 346 с.; Расевич В. Діяльність українських політичних організацій у Відні під час Першої світової війни // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 1999. – Вип.34. – С.317-330.
5. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899-1918). – Вид.2-е, доп. – К.: Основні цінності, 2000. – 168 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ України). – Ф.3807. – Оп.2. – Спр.1. – Арк.66.
7. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914 – 1918 рр. з ілюстраціями на підставі споминів і документів. – Львів, 1928-1929. – Ч.1-2. – С.71-72.
8. Вістник Союзу визволення України. – 1917. – Ч.131. – 1 січня – С.3.
9. Левицький К. Назв. праця. – С.71-72.
- 10.ЦДАВОВУ України. – Ф.3807. – Оп.2. – Спр.2. – Арк.3.
- 11.Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф.581. – Оп.1. – Спр.91. – Арк.6.
- 12.ЦДАВОВУ України. – Ф.3807. – Оп.2. – Спр.2. – Арк.14, 38.
- 13.ЦДАВОВУ України. – Ф.3807. – Оп.2. – Спр.2. – Арк.14, 16.
- 14.Левицький К. Назв. праця. – С.62.
- 15.Там само. – С.493.
- 16.ЦДАВОВУ України. – Ф.3807. – Оп.2. – Спр.2. – Арк.39.
- 17.Там само. – Арк.40.

- 18.ЦДІАУЛ. – Ф.581. – Оп.1. – Спр.91. – Арк.15.
- 19.Діло. – 1915. – 6 березня. – С.5.
- 20.ЦДАВОВУ України. – Ф.3807. – Оп.2. – Спр.2. – Арк.51-54.
- 21.ЦДІАУЛ. – Ф.581. – Оп.1. – Спр.91. – Арк.18.
- 22.Свобода – 1915. – 14 травня. – С.1.
- 23.Баран С. Австрійські українці на военній еміграції у Відні // Ілюстрований народний календар товариства “Просьвіта” з термінарком на преступний рік 1916. – С.168.
- 24.Чернецький А. Спомини з мого життя. – К.: Основні цінності, 2001. – С.46-47.
- 25.Методичні вказівки до вивчення спецкурсу “Українські національні партії (кін. ХІХ ст. – 1917 р.)” для студ. істор. ф-ту / Упоряд. Ф.Г.Турченко, А.В. Бойко, Т.С.Герашенко та ін. – Запоріжжя: ЗДУ, 1992. – С.14.
- 26.Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899-1918). – Вид.2-е, доп. – К.: Основні цінності, 2000. – С.126.
- 27.Там само. – С.126-127.
- 28.Вістник Союзу визволення України. – 1915. – Ч.17-18 – С.16; ЦДАВОВУ України. – Ф.4405. – Оп.1. – Спр.24. – Арк.285.
- 29.Юрченко О. Ліві з УСДРП // Вітчизна. – 1970. – №10. – С.171.
- 30.ЦДІАУЛ. – Ф.387. – Оп.1. – Спр.12 а. – Арк.7.
- 31.ЦДІАУЛ. – Ф.387. – Оп.1. – Спр.43. – Арк.113, 115.
- 32.ЦДІАУЛ. – Ф.387. – Оп.1. – Спр.12 а. – Арк.19.
- 33.Левинський В. Письмо до редакції журналу “Украинская жизнь” // Шляхи. – Львів, 1915. – Ч.2. – 31 грудня. – С.79-80.
- 34.Мичка В., Стецьків А. “Союз визволення України”: погляд з висоти часу // Республіканець. – 1994. – №1. – С.38.
- 35.ЦДІАУЛ. – Ф.387. – Оп.1. – Спр.12 а. – Арк.27.
- 36.ЦДІАУЛ. – Ф.387. – Оп.1. – Спр.43. – Арк.107.
- 37.ЦДІАУЛ. – Ф.309 – Оп.1. – Спр.2390 – Арк.17 зв., 50, 64.

38. Там само. – Арк.17 зв.
39. Вістник політики, літератури і життя. – 1918. – Ч.13. – С.191-192.
40. Вістник політики, літератури і життя. – 1918 – Ч.7 – С.96, 98.
41. Жук Ю. Спогади про батька // Політика і час. – 1994. – №4. – С.59.
42. Патер І. Союз визволення України та українське питання в політиці
Центральних держав 1914-1918 рр. // Україна: культурна спадщина,
національна свідомість, державність. – 1997. – Вип. 3-4. – С.159.